

МОГУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

ECONOMIC SCIENCES COLLECTION
Book XIII

POSSIBLE DEVELOPMENT STRATEGIES OF SERBIA

Accepted for publication at the 3rd Session of the Department of Social Sciences
of the Serbian Academy of Sciences and Arts, held on April 1st, 2014,
after being reviewed by
Corresponding Member Časlav Očić, University Professor Vera Dondur,
University Professor Miodrag Popović, and University Professor Milovan Mitrović

Editor
ČASLAV OCIC
Corresponding Member

BELGRADE
2014

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ЕКОНОМСКИ ЗБОРНИК
Књига XIII

МОГУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Примљено на III скупу Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности 1. априла 2014. године
на основу реферата
дописног члана Часлава Оцића, проф. универзитета Вере Дондур,
проф. универзитета Миодрага Поповића и проф. универзитета Милована
Митровића

Уредник
ЧАСЛАВ ОЦИЋ
дописни члан САНУ

БЕОГРАД
2014

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

SERBIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES
SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT
Economic Sciences Committee

**МОГУЋЕ POSSIBLE
СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА DEVELOPMENT STRATEGIES
СРБИЈЕ OF SERBIA**

Припрема Layout
Градимиr КНЕЖЕВИЋ Gradimir KNEŽEVIĆ

Штампа Printed by
Гринфилд Greenfield

Тираж Circulation
400 400

© ©
САНУ, Београд, Србија SASA, Belgrade, Serbia

У СПОМЕН
НА МИСАО И ДЕЛО
КОСТЕ СТОЈАНОВИЋА
(1867–1921)

САДРЖАЈ CONTENTS

РЕЧ УРЕДНИКА	1	EDITOR'S NOTE
ПОЗДРАВИ		GREETINGS
Академик Владимир Бумбаширевић	3	Academician Vladimir Bumbaširević
Академик Димитрије Стефановић	5	Academician Dimitrije Stefanović
Миодраг Поповић	7	Miodrag Popović
СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА: ЗАМИСЛИ И ОСТВАРЕЊА Часлав Оцић	9	STRATEGIES OF DEVELOPMENT: IDEAS AND ACCOMPLISHMENTS Časlav Očić
СИСТЕМСКА СКИЦА УТВРЂИВАЊА ПРОСТОРА ПОЖЕЉНИХ А МОГУЋИХ СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ Властимир Матејић	97	A SYSTEMS APPROACH TO THE IDENTIFICATION OF THE SPACE OF DESIRABLE AND FEASIBLE STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SERBIA Vlastimir Matejić
ТРИ ПРИСТУПА НАУЦИ Зоран Поповић	113	THREE APPROACHES TO SCIENCE Zoran Popović
НАУКА – ГЕНЕРАТОР ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА Радивоје Митровић	117	SCIENCE – GENERATOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT Radivoje Mitrović
МОГУ ЛИ СТРАТЕГИЈЕ ДА ПОМОГНУ РАЗВОЈУ СРПСКОГ ДРУШТВА? Бранислав Р. Симоновић	147	CAN STRATEGIES HELP DEVELOP SERBIAN SOCIETY? Branislav R. Simonović
ОБРАЗОВАЊЕ И РАЗВОЈНИ ПРОБЛЕМИ СРБИЈЕ Иван Ивић	131	EDUCATION AND SERBIA'S DEVELOPMENT PROBLEMS Ivan Ivić
ИНФОРМАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ И ОБРАЗОВАЊЕ У СРБИЈИ ДО 2020. Бождар Раденковић	161	INFORMATION TECHNOLOGIES AND EDUCATION IN SERBIA UP TO 2020 Božidar Radenković

ЧЕТВРТИ ТАЛАС ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ: ТЕХНОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА И БУДУЋНОСТ КОЈУ НЕ МОЖЕМО ДА ЗАНЕМАРИМО Петар Б. Петровић	179	THE FOURTH WAVE OF INDUSTRIALIZATION: TECHNOLOGICAL DIMENSION AND THE FUTURE WE CANNOT IGNORE Petar B. Petrović
ПРИЛОГ ИЗРАДИ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ Драган Шкорић и Данило Томић	213	A CONTRIBUTION TO THE CREATION OF A SERBIAN RURAL AND AGRICULTURAL DEVELOPMENT STRATEGY Dragan Škorić and Danilo Tomić
ОГРАНИЧЕЊА И УСЛОВИ ЗА ЗАУСТАВЉАЊЕ ПРИВРЕДНОГ И ДРУШТВЕНОГ СУНОВРАТА СРБИЈЕ Млађен Ковачевић	225	LIMITATIONS AND PRECONDITIONS FOR STOPPING SERBIA'S ECONOMIC AND SOCIAL COLLAPSE Mladjen Kovačević
СОЦИОЛОШКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ СТРАТЕГИЈЕ ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ Милован М. Митровић	245	SOCIOLOGICAL PREMISES FOR A STRATEGY OF SOCIAL DEVELOPMENT IN SERBIA Milovan M. Mitrović
МОЖЕ ЛИ СЕ ЗАУСТАВИТИ СМАЊЕЊЕ И СТАРЕЊЕ РАДНЕ СНАГЕ У СРБИЈИ? Владимир Никитовић	261	CAN THE DECLINE AND AGEING OF THE LABOUR FORCE IN SERBIA BE STOPPED? Vladimir Nikitović
КА ФОРМУЛИСАЊУ СТРАТЕГИЈЕ ПРИВЛАЧЕЊА СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА Ђорђе Попов	273	TOWARDS THE FORMULATION OF A STRATEGY FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT Djordje Popov
ИНДУСТРИЈА СРБИЈЕ (1990–2013) Милан С. Шојић	287	MANUFACTURING IN SERBIA (1990–2013) Milan S. Šojić
ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА – МИТ ИЛИ СТВАРНОСТ? Љубодраг Савић	297	INDUSTRIALIZATION – MYTH OR REALITY? Ljubodrag Savić
ИЗГРАДЊА ВОДОПРИВРЕДНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ ЈЕ НАЈВАЖНИЈИ И КОНТИНУИРАНИ ДРЖАВНИ РАЗВОЈНИ ПРОЈЕКТ Бранислав Ђорђевић	309	CONSTRUCTION OF THE WATER INFRASTRUCTURE: THE MOST IMPORTANT AND CONTINUOUS STATE DEVELOPMENT PROJECT Branislav Djordjević

УТИЦАЈ ИНТЕРНЕТА НА ГЕОПОЛИТИКУ И ДИПЛОМАТИЈУ Јован Курбалија	323	INTERNET'S INFLUENCE ON GEOPOLITICS AND DIPLOMACY Jovan Kurbalija
СУЗБИЈАЊЕ КРИМИНАЛИТЕТА У ПРИВРЕДИ – ПРЕТПОСТАВКА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА Ђорђе Игњатовић	347	SUPPRESSION OF ECONOMIC CRIME: A PRECONDITION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT Djordje Ignjatović
МОГУ ЛИ ДОЗНАКЕ ПОСТАТИ ИЗВОР АКУМУЛАЦИЈЕ? Рајко М. Буквић	357	CAN REMITTANCES BECOME A SOURCE OF ACCUMULATION? Rajko Bukvić
СТРАТЕГИЈА КУЛТУРНЕ ПОЛИТИКЕ Триво Инђић	367	NATIONAL STRATEGY FOR CULTURAL POLICY Trivo Indjić
ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРПСКЕ КУЛТУРЕ Зоран Аврамовић	377	THE BASIC ELEMENTS OF A DEVELOPMENT STRATEGY FOR SERBIAN CULTURE Zoran Avramović
СТРАТЕГИЈА КРЕАТИВИЗАЦИЈЕ КАО МОГУЋИ НАЧИН РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ, ОПОРАВКА И РАЗВОЈА СРБИЈЕ Гојко Рикаловић и Дејан Молнар	389	STRATEGY OF CREATIVIZATION AS A POTENTIAL WAY OF SERBIA'S REVITALIZATION, RECOVERY AND DEVELOPMENT Gojko Rikalović and Dejan Molnar
СРПСКА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА: ПРОШЛОСТ (!) – САДАШЊОСТ (!?) – БУДУЋНОСТ (?) Брана Димитријевић	403	800 YEARS OF SERBIAN MEDICINE Bran Dimitrijević
ЗДРАВСТВЕНА ПОЛИТИКА У СРБИЈИ Паја Момчилов и Ђорђе Јаковљевић	419	HEALTH POLICY IN SERBIA Paja Momčilov and Djordje Jakovljević
СТРАТЕГИЈА СРБИЈЕ У 21. ВЕКУ: ИДЕЈНИ ПРОЈЕКТ Бранко Крга	431	THE STRATEGY OF SERBIA IN THE 21 ST CENTURY A PROJECT CONCEPTION Branko Krga
МОГУЋИ РАЗВОЈ СТРАТЕГИЈЕ ОДБРАНЕ СРБИЈЕ У ДОМЕНУ АСИМЕТРИЧНИХ СТРАТЕГИЈА Спасоје Мучибабић	435	POSSIBLE DEVELOPMENT OF SERBIAN DEFENSE STRATEGY RELATED TO ASYMMETRIC STRATEGIES Spasoje Mučibabić

МОДЕЛ ОПТИМАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ Биљана Стојковић	449	AN OPTIMAL DEVELOPMENT STRATEGY MODEL FOR THE REPUBLIC OF SERBIA Biljana Stojković
КРИЗА МЕДИЈА И СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРБИЈЕ: КАКО ЈЕ МОГУЋЕ ПОСРЕДОВАТИ У СТВАРАЊУ ЈАВНОСТИ ЗА ПРОМЕНУ STATUSA QUO? Слободан Рељић	461	MEDIA CRISIS AND SERBIA`S DEVELOPMENT STRATEGIES: HOW IS IT POSSIBLE TO INTERVENE IN CREATING PUBLIC OPINION TO OVERCOME THE STATUS QUO Slobodan Reljić
МЕРЕЊЕ УТИЦАЈА ИКТ НА ПРИВРЕДУ И ДРУШТВО: РЕЗУЛТАТИ КОЈИ УТИЧУ НА СТВАРНУ СЛИКУ О СРБИЈИ Милован Матијевић и Милица Матијевић	473	MEASURING THE ICT IMPACT ON THE ECONOMY AND SOCIETY: RESULTS AFFECTING THE ACTUAL IMAGE OF SERBIA Milovan Matijević and Milica Matijević
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ И ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ Ђорђе Ђукић	491	INSTITUTIONAL ASPECTS OF MONETARY POLICY AND ECONOMIC DEVELOPMENT Djordje Djukić
ДВА ПРЕДУСЛОВА БИЛО КОЈЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ Милорад Илић	505	TWO PREREQUISITES FOR ANY DEVELOPMENT STRATEGY OF THE SERBIAN ECONOMY Milorad Ilić
ОД АГОНИЈЕ КА ЕКСТАЗИ: СТРАТЕГИЈА КАО ЗАЛЕТ КА БОЉОЈ БУДУЋНОСТИ Љубомир Маџар	517	FROM AGONY TO ECSTASY: STRATEGY AS A LAUNCHING PAD TO A BETTER FUTURE Ljubomir Madžar
ЕВРОПСКА УНИЈА И МОГУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА СРБИЈЕ Оскар Ковач	527	EU AND POSSIBLE DEVELOPMENT STRATEGIES FOR SERBIA Oskar Kovač
ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ ПРОШИРЕЊА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ЗЕМЉЕ ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ У ПЕРИОДУ 2000–2012. Мирослав Н. Јовановић и Јелена Дамњановић Симић	531	ECONOMIC EFFECTS OF EUROPEAN UNION ENLARGEMENT ON ITS EASTERN MEMBER COUNTRIES 2000–2012 Miroslav N. Jovanović and Jelena Damnjanović Simić

УЛОГА ДРЖАВНЕ ПРОСТОРНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ДРЖАВНЕ ИНДУСТРИЈСКЕ СТРАТЕГИЈЕ У ОБНОВИ СТРАТЕШКОГ МИШЉЕЊА, ИСТРАЖИВАЊА И УПРАВЉАЊА И ДЕФИНИСАЊУ НОВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ Миодраг Вујошевић и Славка Зековић	567	THE ROLE OF THE NATIONAL SPATIAL DEVELOPMENT STRATEGY AND THE NATIONAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT STRATEGY IN THE RENEWAL OF STRATEGIC THINKING, RESEARCH AND DEVELOPMENT IN SERBIA Miodrag Vujošević and Slavka Zeković
СРБИЈА: РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА, НЕ ФРАГМЕНТАЦИЈА Бранко Бојовић	587	SERBIA: REGIONALIZATION, NOT FRAGMENTATION Branko Bojović
СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА: ОД КРИЗЕ ДО КРИЗНОГ МЕНАЏМЕНТА Исидора Љумовић и Дејана Павловић	597	WORLD FINANCIAL CRISIS: FROM CRISIS TO CRISIS MANAGEMENT Isidora Ljumović and Dejana Pavlović
ОПОРАВАК СРБИЈЕ: ДРУШТВЕНИ ДОГОВОР, ПРОЈЕКТ ОТВОРЕНОГ ДРУШТВА, МОДЕРНИЗАЦИЈА, УПРАВНЕ РЕФОРМЕ Бошко И. Бојовић	607	THE RECOVERY OF SERBIA. THE SOCIAL COMPACT, THE OPEN SOCIETY PROJECT, MODERNIZATION, ADMINISTRATIVE REFORM Boško Bojović
СРБИЈА И ДУНАВСКА СТРАТЕГИЈА: ГЕОПОЛИТИЧКИ ДИСКУРС Миломир Степић	619	SERBIA AND THE DANUBE STRATEGY: A GEOPOLITICAL DISCOURSE Milomir Stepić
БАЛКАНСКА ПАРАДИГМА Благоје С. Бабић	633	THE BALKAN PARADIGM Blagoje S. Babić
ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА КАО ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕШКОГ КОНТЕКСТА Душан Пророковић	641	SERBIA'S GEOPOLITICAL POSITION AT THE BEGINNING OF THE 21 ST CENTURY AS AN ELEMENT OF THE STRATEGIC CONTEXT Dušan Proroković
ДУГОТРАЈНА ДВОГЛАСНА МУЗИКА ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ РИТМА БУДУЋНОСТИ У ВРЕМЕ ИСТОРИЈСКЕ ДЕМИСИЈЕ СВЕТСКОГ СИСТЕМА Љубомир Кљакић	651	LONG-TERM BIPHONIC MUSIC A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE RHYTHM OF THE FUTURE AT A TIME OF A HISTORICAL DEMISSION OF THE WORLD SYSTEM Ljubomir Kljakić

РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА И ПРЕДУЗЕТНИШТВО КАО ПУТЕВИ И НАЧИНИ ОПОРАВКА СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ Слободан Покрајац	673	REINDUSTRIALIZATION AND ENTREPRENEURSHIP AS THE PATHS AND METHODS FOR THE RECOVERY OF THE SERBIAN ECONOMY Slobodan Pokrajac
ДИЈАСПОРА И РАЗВОЈ: УЛОГА СРПСКИХ ИНОВАТОРА ИЗ ДИЈАСПОРЕ У ПРИВРЕДНОМ РАЗВОЈУ СРБИЈЕ Владимир Гречић	685	DIASPORA AND DEVELOPMENT: THE ROLE OF SERBIAN INNOVATORS FROM THE DIASPORA IN SERBIA'S ECONOMIC DEVELOPMENT Vladimir Grečić
255 ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА У РЕСТРУКТУРИРАЊУ ДУГУЈУ 4,8 МИЛИЈАРДИ ЕВРА Миодраг К. Скулић	707	255 COMPANIES UNDERGOING RESTRUCTURING OWE 4.8 BILLION EUROS Miodrag K. Skulić
ЕКОНОМИЧНИЈА ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНА ИСХРАНА: КЉУЧНИ ФАКТОР РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ И ОПТИМАЛНОГ РАЗВОЈА Јован Петровић	713	ECONOMICALLY HEALTHIER AND SAFER POPULATION NUTRITION, KEY FACTOR OF REINDUSTRIALIZATION AND OPTIMAL DEVELOPMENT Jovan Petrović
МОГУЋА СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ: ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА Драган Петровић	731	POSSIBLE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE REPUBLIC OF SERBIA: SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS Dragan Petrović
ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА СРБИЈЕ НА НОВИМ ОСНОВАМА Слободан Стојановић	741	INDUSTRIALIZATION OF SERBIA ON A NEW BASIS Slobodan Stojanović
МОГУЋНОСТИ ЕФИКАСНИЈЕГ КОРИШЋЕЊА ФОНДОВСКИХ СРЕДСТАВА И ДОЗНАКА ДИЈАСПОРЕ Милан Вујовић	745	POSSIBILITIES OF A MORE EFFICIENT USE OF DIASPORA FUNDS AND REMITTANCES Milan Vujović
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ЕКОНОМИЈЕ ЗАСНОВАНЕ НА ЗНАЊУ: КЉУЧНИ ФАКТОР ПРОСПЕРИТЕТА И КОНКУРЕНТНОСТИ ПРИВРЕДЕ Славко Вујовић	755	IMPLEMENTATION OF A KNOWLEDGE-BASED ECONOMY: A KEY FACTOR OF PROSPERITY AND ECONOMIC COMPETITIVENESS Slavko Vujović

СТРАТЕГИЈА ИЗВОЗНО ОРИЈЕНТИСАНЕ ПРИВРЕДЕ – ПРЕДУСЛОВ ЗА ИЗЛАЗАК СРБИЈЕ ИЗ КРИЗЕ Сретен Ћузовић	767	STRATEGY OF AN EXPORT-ORIENTED ECONOMY – A PRECONDITION FOR OVERCOMING THE CRISIS IN SERBIA Sreten Ćuzović
ПЕРСПЕКТИВЕ СРПСКОГ СПОРТА Милан Томић	777	THE PROSPECTS OF SERBIAN SPORTS Milan Tomić
СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ЕНЕРГЕТИКЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ДО 2015. ГОДИНЕ (ИЗВОД)	791	DEVELOPMENT STRATEGY OF ENERGY SECTOR IN SERBIA UP TO 2015. (EXCERPTS) (SMEITS)
Савез машинских и електротехничких инжењера Србије (СМЕИТС)		
ИЗВОЗ, СУПСТИТУЦИЈА УВОЗА, БАНКАРСКА ПОЛИТИКА И РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА СРБИЈЕ Ђорђе Лазић	799	EXPORTS, IMPORT SUBSTITUTION, BANKING POLICY AND THE REINDUSTRIALIZATION OF SERBIA Djordje Lazić
ПРОЈЕКТОВАНИ РАСТ БРУТО ДОМАЋЕГ ПРОИЗВОДА СРБИЈЕ С ПРЕДЛОГОМ ПОТРЕБНИХ ИНВЕСТИЦИЈА И ЊИХОВИХ ИЗВОРА ФИНАНСИРАЊА Предраг Мандић	803	SERBIA'S PROJECTED GDP GROWTH WITH PROPOSED NECESSARY INVESTMENTS AND THEIR SOURCES OF FINANCING Predrag Mandić
ТРЕБА (ЛИ) НАМ НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ: ШТА (НИ)СМО МОГЛИ ТО НИСМО РАЗУМЈЕЛИ Спасоје Тушевљак	807	(DO) WE NEED A NATIONAL CRISIS SOLVING PROGRAM: WE DID NOT UNDERSTAND WHAT WE COULD (NOT) DO Spasoje Tuševljak

ПРИЛОЗИ / APPENDICES

817

Андра Николић

(1853–1918)

ЕКОНОМСКО СТАЊЕ СРБИЈЕ

У XIV ВЕКУ

(1873)

837

Драгутин С. Милутиновић

(1840–1900)

ИНДУСТРИЈА И ЊЕНИ ЧИНИОЦИ У СРБИЈИ

(1876)

877

ЦАРИНСКИ РАТ (1906–1911) И КОСТА СТОЈАНОВИЋ (1867–1921)

ЦАРИНСКИ РАТ

ИЗМЕЂУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ И АУСТРОУГАРСКЕ МОНАРХИЈЕ

(1906–1911)

PIG WAR

(1906–1911)

КОСТА СТОЈАНОВИЋ

Писмо министра народне привреде Косте Стојановића шефовима одељења

(1906)

Извештаји поднесени министру народне привреде о досадашњем раду на унапређењу домаће привреде
и мерама за даљи рад у томе правцу

(1907)

Говор господина Косте Стојановића народног посланика на XIX редовном састанку Народне

Скупштине приликом начелне дебате о трговинском уговору са Аустро-угарском

(1909)

911

Јован Лончарић

(1882–1916)

СРПСКО-БУГАРСКО ЕКОНОМСКО ЗБЛИЖЕЊЕ

(1911)

917

ОКУПАЦИЈА И КОЛОНИЗАЦИЈА КАО СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА:

ОПШТА ТЕОРИЈА (ПОРЕТКА И ПРОСПЕРИТА) VERSUS ГЕОПОЛИТИЧКА ПРАКСА

(НАСИЉА И СМРТИ)

Документи и кратка појашњења

Део први: ДО 1918. ГОДИНЕ

Просторни облик државе и локациони критеријуми разграничења

Документ I: Проглас на становништво Босне и Херцеговине

(1878)

Драган Јовић

МИГРАЦИЈЕ И ПОЛОЖАЈ СРБА У ВРЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ ВЛАСТИ У БИХ

Документ II: Писмо цара Франца Јозефа Аустријског цару Вилхелму II

Документ III: Писмо цара Вилхелма II цару Францу Јозефу Аустријском

Документ IV: Царска прокламација од 7. октобра 1908.

АНЕКСИОНА КРИЗА

(1908–1909)

ANEKSIONA KRIZA

(1908–1910)

Томислав Краљачић

АУСТРОУГАРСКИ ПЛАНОВИ О СТВАРАЊУ ЕТНИЧКОГ ЗИДА

У ИСТОЧНОЈ БОСНИ У ПРВОМ СВЈЕТСКОМ РАТУ

937

Милан Марјановић

(1879–1955)

ОБНОВА

(1918)

941

Зоран Маневић

АРХИТЕКТУРА И ПОЛИТИКА (1937–1941)

(1984)

957

Џорџ Л. Кларк старији и Драган Боснић

ЕКОНОМИКА РОБИНСОНА КРУСОА

971

Катарина Секулић

ЕДВАРД ЈАКОПИН: ПРОШЛО ЈЕ НАЈТЕЖИХ ШЕСТ ГОДИНА

(2008)

977

Часлав Оцић

ЕВРОПА И РУСИЈА: ЗАЈЕДНО СМО ЈАЧИ

(2010)

987

Александар С. Запјесоцки
КУЛТУРА У РУСКОМ И ЕВРОПСКОМ КОНТЕКСТУ
(2010)

993

СРБИЈА 2020:
КОНЦЕПТ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ДО 2020. ГОДИНЕ
(НАЦРТ ЗА ЈАВНУ РАСПРАВУ)

1015

Центар за нову политику
СТРАТЕГИЈА СРБИЈА 2020: РЕЦИТАЛ ЛЕПИХ ЖЕЉА?

1017

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Национални савет за привредни опоравак
Радна група за реиндустријализацију:
Димитријевић Бојан
Ђуричин Драган
Ђурић Драгиња
Грујић Бранислав
Перчевић Горан
Спасојевић Топлица
НАЦРТ СТРАТЕГИЈЕ РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

1043

СТРАТЕГИЈЕ ДОНЕТЕ НА РЕПУБЛИЧКОМ НИВОУ, 2000–2014.

1059

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКТИ КОЈЕ ФИНАНСИРА МИНИСТАРСТВО
ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА, 2011–2014/2015.

1093

ПРЕДЛОГ ЗА ОСНИВАЊЕ
ИНСТИТУТА ЕКОНОМСКИХ НАУКА САНУ

1099

АУТОРИ У ОВОМ ЗБОРНИКУ / AUTHORS IN THIS BOOK

УЛОГА ДРЖАВНЕ ПРОСТОРНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ДРЖАВНЕ ИНДУСТРИЈСКЕ СТРАТЕГИЈЕ У ОБНОВИ СТРАТЕШКОГ МИШЉЕЊА, ИСТРАЖИВАЊА И УПРАВЉАЊА И ДЕФИНИСАЊУ НОВЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ¹

МИОДРАГ ВУЈОШЕВИЋ

Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Булевар краља Александра 73/II, Београд, Србија
misav@iaus.ac.rs

СЛАВКА ЗЕКОВИЋ

Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Булевар краља Александра 73/II, Београд, Србија
slavka@iaus.ac.rs

САЖЕТАК: Успркос великом броју стратешких докумената који су донети у последње време, Србија не располаже остварљивим стратегијама за решавање кључних развојних проблема, укључујући и изразито неравномеран регионални развој и кризу индустријског раста. *Просторни плани Републике Србије 2010–2014–2020*, донет 2010, садржи и део о индустријском развоју, који је даље разрађен у његовом имплементацијском *Програму*. Још амбициознија концепција реиндустријализације дефинисана је у *Стратегији и политици развоја индустрије Србије за период 2011–2020. године* (2010). Предложена имплементацијска средства, међутим, нису конципирана тако да подрже усклађивање разних секторских концепција, а ни предложени институционални и организациони аранжмани за регионални развој не одражавају специфичност разних подручја, најпре у односу на концентрацију активности и становништва у београдско-новосадском метрополском подручју, у односу на заостајање других подручја Србије. Остаје отворено питање да ли ови документи могу допринети обнављању стратешког истраживања, мишљења и управљања, које је у кризи у већ подужем периоду.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: одрживи просторни развој; индустријски развој; раст регионалних развојних разлика; обнова стратешког истраживања, мишљења и управљања; нови европски приступи

Успркос великом броју разних стратешких докумената који су донети последњих година (укупно, више стотина, на разним управљачким нивоима, укључујући и разне „посткризне моделе развоја“), Србија још не располаже неопходним „излазним стратегијама“, како општим тако и секторским, па се стога и говори о својеврсној „развојној схизофренији“ [Vujošević 2010; Vujošević i др. 2012].² Осим што ови документи великим делом нису међусобно усклађени, они не дефинишу ни ефективни имплементацијски инструментаријум. У њима нарочито није узето у обзир изгледно продужено трајање глобалне и националне кризе. Надасве, ови документи нису допринели да се учини помак, иначе толико неопходан, од кризе стратешког истраживања, мишљења и управљања (у наставку: СИМУ), која у Србији траје још од друге половине 1980-тих, помак, на пример, ка ономе што се у немачкој планско-управљачкој култури означава као

¹ У овом прилогу приказан је део резултата из истраживачког пројекта „Улога и имплементација државног просторног плана и регионалних развојних докумената у обнови стратешког истраживања, мишљења и управљања у Србији“ (бр. 47014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Још нешто чини део овакве наше планске културе, а то је склоност планера ка „визијама“, махом неутемељеним у стварности, без знатнијег вођења рачуна о друштвеној кризи, и неостварљивим са становишта развојних изгледа и расположивих имплементацијских средстава. Таква једна „визија“ дефинисана је као полазиште управо у *Плану* из 2010. (33): „У погледу просторног развоја дугорочна визија Србије је да буде: територијално утврђена и регионално уравнотежена, одрживог економског раста и конкурентна, социјално кохерентна и стабилна, инфраструктурно опремљена и саобраћајно приступачна, очуваног и заштићеног природног и културног наслеђа, квалитетне животне средине и функционално интегрисана у окружење.“

Steuerung. У првим годинама након 2000-те, политичке и економске елите демонстрирале су антиплански и антиразвојни став, махом кроз скоро неприкривену аверзију према планирању, све преко идеолошких и политичких „рационализација”, да је, тобоже, реч о категорији која је *passé* у постсоцијалистичком времену. Иако је након тога дошло до нагле израде огромног броја „стратегија“, антиплански став још доминира међу елитама, што је, вероватно, последица њихове инфериорности и супстандардности, а у овом случају слабог или готово никаквог познавања новијих кретања у „европском планском дискурсу“ [Vujošević i dr. 2010a].

Ово се односи се и на два новија документа ове врсте, државни просторни план Србије из 2010. (у наставку: *План*), његов имплементацијски програм из 2011. (у наставку: *Програм*), и државну стратегију индустријског развоја из 2011. (у наставку: *Стратегија*). Ови, иначе веома амбициозни и елаборирани документи, који садрже већи број општих и секторских концепција просторног развоја, укључујући и концепцију индустријског развоја, требало је да означе помак у односу на државни просторни план из 1996, као и у односу на раније концепције индустријског развоја. Уз то, нарочито се рачунало на још два момента: прво, да у тим документима треба на погодан начин рефлектовати и новије европске приступе, што је императив потенциран захтевима који се постављају пред Србију у процесу који се збирно означава као „европска интеграција Србије”; и друго, да ови документи означе нови приступ у обнови интегралног планирања у Србији, које је такође у кризи у периоду дужем од три деценије. Анализа показује да ово није остварено, најпре стога јер су и *План*, *Програм* и *Стратегија* неутемељени, како са становишта мизерне стварности Србије, тако и са становишта њених развојних изгледа, а и у светлу расположивих средстава за њихову примену. С друге стране, такође је показано да сви ови документи имају бар делимично рационално језгро, а свакако и продуктивни потенцијал за даљи рад.

У овом прилогу кратко су приказани ови документи, те и вредновани са становишта: њихове усклађености и интегрисаности с неколико других стратешких докумената; степена дефинисаности имплементацијских средстава; и степена примене новијих европских приступа и решења. Посебно је наглашен значај овог трећег аспекта, тј., нових европских индустријских политика, који су приказане нешто детаљније. У закључним напоменама предложено је шта треба предузети, на кратак и средњи рок, да би се недостаци ових докумената отклонили, нарочито са становишта њиховог могућног доприноса обнови СИМУ.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 2010–2020. (2010) И ПРОГРАМ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 2011–2015. ГОДИНЕ (2011)

Један државни просторни план Србије, иначе једнако амбициозан као и овај најновији, био је донет већ 1996, скоро 30 година након одлуке о његовој изради. Највећи број одредби овог плана није реализован, као резултат дејства већег броја ендогених и егзогених фактора, односно непостојања имплементацијског механизма. Било је предвиђено да се он етапно остварује на основу посебног средњерочног програма, али овај програм није донет, а ово питање било је запостављено и у читавој првој деценији након 2000, која је, заправо, изгубљена у погледу увођења просторног реда и дефинисања просторног стратешког оквира, што је, нема сумње, превасходно резултат недостатка политичке воље ранијих и нових власти. Очекивало се да

уочене методолошке и друге грешке неће бити поновљене код доношења *Плана* (2010) и *Програма* (2011). У периоду дужем од две деценије тражено је да се систем просторног планирања трансформише [Vujošević 1991; Vujošević 1990; Vujošević 1989], нарочито у погледу: усклађености просторног планирања с другим облицима планирања и управљања, најпре са становишта имплементацијских средстава; прецизног дефинисања онога што је „планибилно“, то јест, дефинисања поља планских акција и интервенција у односу на друге облике друштвене регулације (тржиште, административне одлуке, норме, правила, и др); и свођења планских интервенција само на оне елементе за чију реализацију се располаже ефективним имплементацијским средствима. Тражена реформа је изостала, па уместо свођења планирања на праву меру, оно је остало превише амбициозно. Уопште узевши, стварно „планибилно“ увек било мање у односу на амбиције просторних планера. Ово је карактеристика и новог *Плана* и *Програма*, као што је била карактеристика и државног просторног плана из 1996. У новом *Плану* и *Програму* направљен је сличан „превид“, будући да ови документи садрже, дословце, много стотина разних планско-развојних одредби, за које се већ сада може предвидети да засигурно неће бити остварене, јер се за тако нешто не располаже свим неопходним претпоставкама, средствима и подршкама: имплементацијске одредбе су недовољне; велики број одредби није усклађен с појединим другим стратешким документима; претпоставке о реализацији *Плана* нису реалистичне, у односу на оно шта је збиља изгледно у наредних 10–15 година, а што се збирно може означити као „тегобна, скупа и спора европеизације Србије изван ЕУ, уз њену ограничену помоћ и у условима продужене кризе“; и четврто, у наредном периоду биће на располагању много мање ресурса за имплементацију у односу на оно што се *Планом* предвиђа. Иначе такође веома амбициозан део *Плана* који се односи на индустријски развој, у неким кључним сегментима није усклађен с државним стратешким документима који се односе на индустријски развој, као ни с појединим другим документима³. Опет је пренебрегнуто да се највећи део развојних инструмената, у свим областима, налази ван просторно-урбанистичког планирања, а не види се како их је могуће „упрегнути“ за потребе остваривања дефинисаног стратешког просторног оквира. Надаље, остало је потпуно неразрађено како ће бити обезбеђена, иначе огромна, предвиђена финансијска средства за остваривање *Плана*. Једнако је неутемељена, једнако веома оптимистичка, концепција регионалног развоја, која се заснива на концепцији државне стратегије регионалног развоја из 2007, у којој, опет, доминира приступ који није мењан у периоду од више деценија, уз тек мање корекције после 2000, у оквиру новог идеолошког „наратива“ о „дерегулацији+деетатизацији“, „поппланирању“ и слично, великим делом храњеном сећањем на неуспешност планирања из претходног периода, и сл. При том, регионалне развојне разлике постојано расту и сада су веће него икада у последњих неколико деценија⁴. Највећи недостатак,

³ У [Vujošević, Zeković, Maričić 2014] детаљно је приказан и коментарисан степен усклађености *Плана* односно *Програма* са следећим документима: *Закон о буџету Републике Србије за 2012, 2013 и 2014. годину*; *Оперативни програм економског развоја 2012–2013. године*; *Национални инвестициони план за 2012. годину*; пројекти који се финансирају из зајмова Светске банке; и регионални оквири (документи) привредног и другог развоја, из сарадње Србије са суседима.

⁴ Према *Уредби о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2013. годину* (2013), у Србији је само један регион у групи развијених региона, то јест, региона с БДП-ом по становнику који је изнад републичког просека, а то је Београдски регион. Сви остали региони су у групи недовољно развијених, са БДП-ом по становнику испод републичког просека, и то: Регион Војводине; Регион Шумадије и Западне Србије;

ипак, представља неререформисани систем планирања, а у томе нарочито неповезаност просторног и регионалног планирања, што је тешко објаснити имајући у виду комплементарност ових области. Примера ради, у најновијем документу државне регионалне политике као што је *Национални план регионалног развоја 2014–2020. године (Нацрт)*, из октобра 2013, просторно-планска област једва да се помиње, а у навођењу „правног оквира за регионални развој у Србији“ (стр. 11–12) уопште се не помиње просторно-планско и урбанистичко законодавство, па ни коришћење инструментаријума регионалног планирања развоја у остваривању државног просторног плана. Сумарно, све законодавне и институционалне промене планског система које су предузимане од почетка 1990-тих могу се означити као површне и непотпуне, јер њима нису уведени иначе неопходни аранжмани који омогућавају стратешко управљање и контролу развоја [Vujošević 2009]. Плански систем и даље опстаје као некакав „хибрид“, састављен од неконзистентних и некохерентних елемената из разних планских модела и пракси, у чему доминирају: „планирање као управљање кризом“; „планирање као подршка неконтролисаној приватизацији и маркетизацији“; и „планирање засновано на пројектима“. Оно што највише недостаје, у светлу огромног броја сложених проблема с којима се друштво суочава, јесте управо планирање које омогућава свестрану друштвену трансформацију и прогрес. С обзиром на неинтегрисаност разних облика планирања, и неповезаност критеријума који се користе у разним областима, у просторном планирању и надаље доминира физикализам, као и економизам у економском планирању и екологизам у енвајронменталном планирању (политици заштите животне средине). Уз то, новија развојна парадигма, која се збирно означава као „одрживи развој“, остала је мало примењивана, и више је практикована као некаква нова политичка и професионална „мантра“ него као делатни и продуктивни концепт, тј, без знатнијег утицаја на стварно одвијање развојних процеса, па је Србија остала при самом дну међу европским земљама у погледу готово свих показатеља одрживости [Vujošević 2010]. Планирање је сведено на улогу „млађег ортака дивљем и нерегулисаном тржишту“ и још увек представља својеврстан „резидуални фактор“, па никако да преузме улогу подршке јачању политичког демократског плурализма и партиципативне демократије.

ДЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА У НАЈРАЗВИЈЕНИЈИМ ИНДУСТРИЈСКИМ ЗЕМЉАМА ЗАПАДА И ДЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА У СРБИЈИ

Да би се боље разумела деиндустријализација Србије, која постојано траје од краја 1980-тих, а нарочито након 2000, упутно је навести разлике између генератора овог процеса у Србији – и генератора деиндустријализације у великом броју најразвијенијих индустријских земаља Запада. У тим земљама, појмом „деиндустријализација“ описује се процес структурних промена до којих је дошло повећаном мобилношћу капитала и рада ка земљама и регионима у којима су трошкови инвестирања нижи него у традиционалним индустријским подручјима, типично преко страних директних инвестиција (СДИ), што је за непосредну последицу имало пресељење индустријске производње у нова подручја инвестирања. Интензивирању овог процеса допринео је већи број законодавних и институционалних аранжмана, а у првом реду тзв. слободни

Регион Јужне и Источне Србије; и Регион Косова и Метохије. Од укупног броја општина (јединица локалних самоуправа), којих има 145 (без Косова и Метохије), само 23 су изнад републичког просека.

трговински аранжмани, којима је омогућено сељење капитала у мање развијене земље, где су личне зараде ниже од оних у развијеним земљама, а тако и социјални стандарди и заштита, еколошки стандарди итд. Тако је у периоду од неколико деценија дошло до опште деиндустријализације у појединим великим привредним регионима, на пример, у Европи, САД итд, па је удео индустрије у БДП-у знатно смањен. Део овог процеса има се приписати глобалној тржишној динамици и прилагођавањима, а други део је индиректна последица опште оријентације у тим земљама ка јачању услужног сектора привреде. У САД, деиндустријализација је почела још 1960-тих, са кризом традиционалних индустрија у већем броју региона (*rust-belt industries*), да би она временом постала прво „постиндустријско” друштво. Док је удео индустрије у БДП-у 1960. био 28%, до 2008. пао је на 11,5%. Овакав процес настављен је и након 2000, па је у наредној деценији у САД затворено додатних 42.400 фабрика, а број индустријских радника смањен је за још око 5,5 милиона. Тиме је број радника у индустрији смањен на 12 милиона (2009), тј, на број из 1941.

Процес интензивне деиндустријализације узео је маха и у већини европских најразвијенијих земаља, у деценијама пре наступања глобалне и националних криза⁵, да би у периоду 2008–2012. број индустријских радника био смањен за додатних 3 милиона, напореда с опадањем производње (за 10% у односу на ниво пре наступања кризе), продуктивности и конкурентности⁶. Међу коментаторима, опште је место да се ово великим делом има приписати карактеристикама тзв. европског друштвеног-социјалног модела (заштита запослених, разни други облици социјалне заштите и њихови трошкови итд)⁷. У неколико година након наступања кризе, стање је делимично поправљено, али неравномерно по групама земаља, регионима и секторима. Према *Извештају о индустријској конкурентности земаља чланица* из 2012. (*Report on the Member States Industrial Competitiveness Performance 2012*), напредак је остварен у погледу тзв. јачања индустријске одрживости, побољшања подршке малим и средњим предузећима

⁵ Овај тренд уочен је још у првој половини 1980-тих – за детаљнији приказ видети [Adams & Klein 1985] и [Bollino, 1983]. За детаљнији приказ узрока, на пример, отказивање тржишног механизма у усмеравању развоја, недостатака неолибералног концепта (нарочито концепта тзв. националних шампиона) и слично, видети [Vujošević, Zeković, Maričić 2011]. За утицај све конкурентнијих америчких и кинеских компанија на слабљење конкурентске позиције Европе, што је битно утицало на спознају лидере ЕУ да се мора сачувати индустријска политика, како у земљама чланицама, тако и на нивоу читаве ЕУ, видети [Savić i Zeković 2004].

⁶ Видети извор из ЕК: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/industrial-policy/files/20121010_slides_technical_briefing_en.pdf.

⁷ Наводе се и други разлози. На пример, према *Financial Times*, April 9, 2012, који такође приказује мишљење Европске комисије, бар у неким земљама овакав силазни тренд је директна последица недовољних улагања у иновације у претходних неколико година (2006–2008), што је био случај у 13% немачких индустријских предузећа и 47% француских индустријских фирми. Ово је један од разлога због којих ЕУ заостаје у конкурентности у појединим елементима, наиме, у односу на друге велике светске „играче”. Према [Savić i Zeković 2004], убрзано слабљење конкурентске позиције ЕУ уочено је од пре 10–15 година, што је покренуло њене лидере да предузму исцрпну и озбиљну анализу могућих узрока те појаве, и да на основу тога предложи правце неопходних промена. Анализа је показала да је ЕУ направила суштинску грешку – „...када пажња креатора политике није била одржање јаке индустрије, већ се заснивала на раширеном схватању да се модерне привреде све више заснивају на сектору услуга и да индустрија не игра више значајну улогу”, што је тренд који траје у подужем периоду, а уочен је још у првој половини 1980-тих година – према [Adams & Klein 1985] и [Bollino 1983]. Због делимичног неуспеха либералног концепта, нарочито у промоцији „националних шампиона“, и све јаче конкуренције америчких и кинеских произвођача, водећи политички и економски актери ЕУ закључили су да се морају тражити нова решења, утемељена на отклону од доминације услужних делатности у БДП-у, са циљем да се, најпре сачува, а затим и иновира индустријска политика, како на европском нивоу, тако и у водећим европским привредама.

(МСП) и реформисања јавне администрације, махом као резултат примене новијег концепта „економије засноване на знању“⁸.

Насупрот наведеном следу догађаја у земљама ЕУ, деиндустријализација у Србији није се десила „спонтано“, већ је непосредна последица: догађаја од почетка 1990-тих (распада СФРЈ и њеног тржишта, међународних санкција и изолације Србије, регионалних ратова, бомбардовања итд); и политичких одлука које су донете након 2000-те [Воаров 2008]. Иако је већ тада стање индустрије било лоше, у првом званичном документу Владе Републике Србије [*Стратегија привредног развоја Србије за раздобље између 2002. и 2010. године* 2001] изабрана је концепција којом се запоставља развој индустрије, односно којом се свесно бира стратешки правац деиндустријализације. Од предвиђених укупних инвестиција за наречени период од скоро 33 млрд. долара (претежно из иностраних кредита), за традиционалну и другу индустрију није одређено готово ништа [Vujošević i dr. 2007, Vujošević i dr. 2010b]⁹. Напоре, одлучено је да се такорећи потпуно отвори домаће тржиште за увозне индустријске и друге производе из развијених земаља. На плану идеолошких и политичких објашњења разлога за изабрани правац, политичке и економске елите Србије тврдили су да ће транзицијски модел „отворене тржишне привреде“ спонтано довести до обнављања производње и привредног раста, наиме, након савладавања краткорочних тешкоћа транзиционе кризе. Уместо раста и развоја, овај правац довео је до „раста без развоја“, на шта су поједини коментатори указивали још на почетку те деценије [Vujošević 2003], што је већином игнорисано. Тако је у периоду 1989–2013. број индустријских радника у Србији смањен за 700.800, тј, са 1,04 милиона на 0,33 милиона, а удео ове делатности у БДП-у земље опао с око 39% на 16%.

НОВИЈЕ ПРОМЕНЕ У ИНДУСТРИЈСКОЈ ПОЛИТИЦИ ЕУ И ПОУКЕ ЗА СРБИЈУ

Прилагођавања у индустријској политици ЕУ почела су и пре наступања кризе у 2008, што се манифестовало и кроз промене стратешких докумената ЕУ, и то не само у области индустријског развоја, већ и у погледу опште координације стратешких одлука на нивоу ЕУ. *Лисабонска стратегија* је у неколико наврата мењана и прилагођавана, на шта је последњих година одлучујуће утицала управо продужена криза, као и све оштрији услови учествовања у међународној економској, политичкој, културној и другој утакмици, што је и покренуло на промену понашања ЕУ, као једног од неколико великих светских „играча“ (наднационалних региона). Овде преломну тачку чини ревизија *Стратегије* из марта 2010. [Lisbon 2010], када је ЕК усвојила нови документ *Стратегија Европа 2020 (The Europe 2020 Strategy)*, а као основни стратешки правац дефинисан је „развој привреде засноване на знању“, који се остварује кроз

⁸ Има и другачијих објашњења за ову „ренесансу“, наиме, да она није директна последица примењених нових политика, већ само још једна историјска манифестација цикличности привредног раста, као што је то у теоријско-емпиријским апроксимацијама тзв. *Контратјевљевићевих таласа*.

⁹ Увек треба понављати да је потоњи, у погледу деиндустријализације земље изразито неповољан развој догађаја, био директна последица изабраног – а заправо наметнутог („октроисаног“) модела транзицијских прилагођавања у периоду након 2000. на већ иначе дестабилизованог и промењеног привредног структуре током 1990-тих. Док је политичка и идеолошка позадина оваквог избора сасвим разумљива (савети скоро свих страних „експерата“ и лобиста били су прожети духом *Вашиingtonског споразума*), о конкретним договорима између главних домаћих (србијанских) протагониста оваквог концепта и главних међународних и домаћих актера који су подржавали политичке промене у другој половини 1990-тих и на концу довеле до обарања Милошевића још увек немамо поузданих увида, иако о томе можемо судити индиректно, према [Hofbauer 2004].

побољшања у погледу: продуктивности производње; извоза; иновација и одрживости индустријског раста; пословне средине; инфраструктуре; и финансија и улагања. *Стратегија* дефинише три кључна задатка нове индустријске политике ЕУ: први, да успостави јасан и за све актере предвидљив законски оквир, који омогућава стварање и функционисање ефикасне индустрије, као и динамичну предузетничку активност, у чему се рачуна на сарадњу земаља чланица и „Брисела“; други, обезбеђивање услова који су неопходни да индустрија остане најважнија делатност за реализацију конкурентског потенцијала ЕУ у међународној утакмици, што треба омогућити кроз доступност технологије, побољшање менаџерских вештина, побољшање образованости радне снаге, ширење предузетништва, јачање финансијског потенцијала итд.; и трећи, тј, дефинисање погодног законодавног и институционалног оквира и инструмената. При том, наглашава се да пораст конкурентности ЕУ и њених земаља чланица не треба да иде на уштрб других политика ЕУ, а нарочито не на рачун политике економске, социјалне и територијалне кохезије, па Комисија упућује све заинтересоване актере да „уче“ из примера нордијских земаља, које су показале како се на погодан начин могу комбиновати наоко неускладиви моменти: пораст конкурентности; иновативност; одрживи економски развој; адекватна социјална заштита (социјална кохезија); адекватна еколошка заштита; велика улагања у истраживања и развој; велика улога предузетништва у социјалним и еколошким питањима (заснована на одговарајућим подстицајима); итд. Оно што је, међутим, било неопходно учинити, и то као први корак у новим прилагођавањима, јесте систематска и заокружена *ex post* евалуација постојећих структурних политика ЕУ, и то управо са становишта координације разних политика¹⁰.

Према документу *За ренесансу европске индустрије (For a European Industrial Renaissance)*, који је ЕК усвојила 22. јануара 2014, нова индустријска политика представља рефлекс спознаје да индустрија и са њом повезане услуге – насупрот донедавном ослањању претежно на услуге – треба да заузме централно место као генератор бизниса, запошљавања и раста, а такође и као генератор пораста конкурентности у другим областима¹¹. Нови концепт треба да омогући индустријску и другу „ренесансу“ Европе, која треба да почива на следећим *развојним парадигмама*¹²: динамичан раст, у свим земљама ЕУ, регионима и секторима;

¹⁰ Она полази од препоруке коју је формулисало пет европских министарстава која се директно или индиректно баве индустријом, наиме, да се стане са процесом деиндустријализације, и да је неопходна „...конструктивна оцена европских хоризонталних политика које имају утицаја на индустријску конкурентност“, јер од тога зависи одрживост развојног модела у којем индустрија игра кључну улогу (<http://en.actu-cci.com/finance/12816-europe-determined-to-draft-a-new-european-industrial-policy>).

¹¹ У овом се документу наглашава да индустрија чини 80% европског извоза и да ствара 16% БДП-а (са циљем да достигне 20% БДП-а у 2020). О томе колики се значај придаје овом питању говори и појмовље које се користи, донедавно скоро сасвим заборављено, па се помиње да се очекују повратак и обнова индустрије „кроз нови талас индустријске револуције, засноване на одрживој реиндустријализацији Европе“. При том, већ стечене позиције треба очувати, на пример, да се око 80% улагања у истраживања и развој приватног сектора остварује у индустрији, и да Европа остане светски лидер – или један од светских лидера – у областима аутомобилске индустрије, ваздухопловне индустрије, истраживања свемира, хемијске и фармацеутске индустрије итд.

¹²Теза о неопходности ренесансе (прецизније: „ренесанса Европске уније – даља европска интеграција“, односно, „ренесанса Европске уније – од европског романтизма ка европској *реалполитици*“) развија се на фону расправа о неопходним иновационим истраживањима и политикама, ради добре будућности Уније, док се напоредо пише и о другим, мање повољним сценаријима европске будућности, а при том се најчешће помињу још два: „небрига – застој у европским интеграцијама“; и „Европа у опасности – фрагментисана Европа“ [*Global Europe 2050*, 2011].

одрживи раст и развој, у складу с новим еколошким и енергетским захтевима¹³; усклађене политике заштите високих патената и стандардизације главних производа; усклађивање и примена иновативних инвестицијских инструмената; инклузивни раст¹⁴; давање већег значаја Устава ЕУ; и стварање већег броја неопходних европских институција, претежно кроз сегмент информационих технологија (ИТ) и уз помоћ постојећих научних, образовних и истраживачких мрежа у земљама чланицама.

У наведеним оквирима, рачуна се на следеће главне *покретаче* будућег индустријског развоја: инвестирање у знање, и боље коришћење научних истраживања и резултата у припремању, доношењу и остваривању јавних политика; боље коришћење иновација и проналазака у управљању, и на том основу поновно заузимање лидерске позиције ЕУ у глобалним оквирима; стварање и ширење знања, укључујући и кроз нове облике предузетништва, усмерене на учење, иновације и прилагођавања у партнерству јавног и приватног сектора; мобилизација финансијских ресурса за велика улагања у знање, са саставним правним, организационим и другим инструментаријумом, како би се у овај процес укључио што већи број актера, у свим областима друштва и на свим управљачким нивоима; и давање „приоритета над приоритетима” тзв. угљенички ефикасном и енергетски ефикасном производном сектору, са саставним смањењем енергетске зависности ЕУ од других делова света, развојем трансевропске инфраструктуре, широм применом тзв. зелене енергетске политике (тј, смањивањем учешћа енергије која потиче од фосилних горива) итд¹⁵. Рачуна се и на синхронизован и координисан приступ („синергијски”) у доменима разних политика¹⁶, и међу њима, што треба врло брзо да дâ позитивне резултате, јер, сматра се, ЕУ не само да неће бити у стању да побољша своју позицију у односу на друге светске конкуренте (САД, БРИКС, Евроазијски савез и др), већ европска привреда не може уопште да „опстане на одржив начин” без снажног преобликовања своје индустријске основе, односно, без знатног пораста учешћа индустрије у њеном БДП-у [*Mission Growth: Europe at the Lead of the New Industrial Revolution*, 2012]. Нови концепт индустријског развоја треба да омогући радикалан а толико неопходан заокрет ка повећању конкурентности ЕУ, од још увек доминантног модела ниско-трошковне конкурентности ка моделу иновативно засноване конкурентности.

¹³ Иако само незванично и неформално, појам „одрживи развој” већином се користи као синоним за некадашњи „социоекономски развој”, „интегрални развој” и слично, односно, развој који садржи међусобно уравнотежене и „помирене” економске, социјалне и енвајронменталне аспекте развоја.

¹⁴ Иако се не би могло рећи да је овај елемент важнији од других, инклузивни раст има посебну улогу, јер је он одлучујући за изградњу кохезионог друштва, а што је један од најважнијих циљева тзв. европског друштвеног модела.

¹⁵ Наведене су и друге политике, од којих овде помињемо само регионалну и демографску, а нарочито онај њен део који је усмерен на успоравање емиграције младих научника из Европе у САД, Кину, Турску и др. При том, наглашава се да мање промене у постојећим политикама неће допринети бржем расту БДП-а и интензивнијем отварању нових радних места (интензивнијем запошљавању и знатнијем смањивању незапослености), већ да је за тако нешто неопходна већа промена законодавног, институционалног и другог оквира који детерминише структурне политике ЕУ.

¹⁶ У делу који се тиче развоја тзв. нискоугљеничке, зелене и ресурсно-ефикасне економије, ЕУ је већ промовисала већи број законодавних и пограмских иницијатива, на пример: *EU's Climate and Energy Package. EU Climate and Energy Package* (2009), који је поставио као циљ пораст удела нових и обновљивих енергетских извора на 20% до 2020; *EU's Energy Efficiency Action Plan. EU Energy Performance in Buildings Directive* (2009; 2010); већи број других докумената у области регулисања климатских промена; итд.

ИНДУСТРИЈСКИ РАЗВОЈ У ДРЖАВНОМ ПРОСТОРНОМ ПЛАНУ И ИНДУСТРИЈСКОЈ СТРАТЕГИЈИ

И *План* и *Програм* дефинисали су веома амбициозну концепцију развоја индустрије. Део *Плана* „Просторна дистрибуција и развој индустрије“ (184–189), као део ширег блока „Одрживи развој економије, транспорта и инфраструктуре“ (175–238), садржи: основне и оперативне циљеве; концепцију просторне организације индустрије; и главне елементе просторне организације и структуре индустрије, односно основне локационе моделе индустрије (стратешке развојне зоне, развојне коридоре, индустријске центре, индустријске зоне, индустријске паркове, технолошке паркове, слободне зоне, кластере МСП итд). *Програмом* су дефинисани: приоритетни пројекти за остваривање просторног уређења; динамика уређења појединих просторних целина и приоритетних пројеката; износи и извори средстава за финансирање пројеката; рок извршења пројеката; одговорност за извршење пројеката; и критеријуми за праћење промена стања у простору. *Програм* је пошао од броја приоритетних стратешких пројеката који су били дефинисани *Планом* (укупно 300), што је касније сведено на 126. Саставни део *Програма* чини и схема извештавања о стању коришћења, уређења и организације простора у програмском периоду до 2014, односно о остваривању главних и оперативних циљева *Плана*, са листом индикатора и другом информационом подршком, као и начин извештавања о остваривању *Плана*.

Стратегија и политика развоја индустрије Србије за период 2011–2020. године је први развојни документ који на конзистентан и целовит начин дефинише основне развојне приоритете индустрије Србије и начине њиховог остваривања. Декларативно, *Стратегија* је усаглашена с индустријском политиком ЕУ и циљевима документа *Стратегија Европа 2020*, јер полази од новог стратешког приступа, заснованог на инвестицијама у нову технологију, иновације и тзв. људски („хумани“) капитал. Наглашава се да је реч о једном документу који треба да подржи „посткризни развојни модел“, а за чију реализацију је неопходно предузети већи број реформских корака и „проактивну политику“, која треба да спречи даљи „суноврат“ индустријског развоја; смањивање бирократских препрека за инвестирање; смањивање јавне потрошње; дефинисање мера за умањивање пословних и инвестиционих ризика; јачање извозне конкурентности индустрије; и др. Структурне промене ће се одвијати у три фазе, које су означена као: прво, ревитализација и обнова; друго, реструктурисање и реинжењеринг (у првом реду кроз технолошку модернизацију извозних области); и треће, развој конкурентности, такође кроз промене технолошког профила индустрије, тј, кроз помак од претежно нискотехнолошке структуре ка високим технологијама)¹⁷. Реч је о промени укупне развојне парадигме, од традиционалног приступа који је заснован на експлоатацији природних ресурса на основу великог инвестирања у производњу стандардизованих артикала – ка развоју који је заснован на новим технологијама и другим иновацијама, образовању, квалитету и мотивацији радне снаге, сарадњи и партнерству међу актерима, конкурентности која се заснива на високој додатној

¹⁷ Већ на овом месту констатујемо да ће ово представљати један од најтеже остварљивих циљева, јер је Србија мала и неразвијена земља, наиме, једна од најмање развијених европских земаља.

вредности и сл. Рачуна се и на стварање одговарајуће институционалне подршке, без које остваривање новог концепта није изгледно¹⁸.

Успркос недостацима *Стратегије* (недовољна елаборираност, до нивоа неопходних аналитичких односно оперативних развојних концепата, нарочито са становишта просторног размештаја индустрије), *Плана* и *Програма*, ови документи представљају једини стратешки оквир у области државне дугорочне политике просторног развоја, па о њима свакако треба водити рачуна у изради нове концепције индустријализације Србије. На који начин се то може постићи? Дакле, *Стратегија*, *План* и *Програм*, понаособ, имају рационална језгра, и управо је то оно што је овде од користи, а у томе највише намера да буду међу „полугама“ које могу покренути обнову СИМУ. С друге стране, при том треба водити рачуна о новијим приступима који се у већини земаља ЕУ однедавно практикују у овим областима. Бар су два разлога за тако нешто: први, јер је реч о приступима који полазе од неопходности дефинисања територијално интегрисаног развоја, за који се сматра да је бољи у односу на традиционалне приступе, па је тако и институционализован као званична политика институција ЕУ; и други, било да Србија пође путем интегрисања у ЕУ у периоду од наредних 10–15 година, или изабере пут „европеизације изван ЕУ и уз њену ограничену помоћ“, у дужем периоду, за који се не може унапред показати да би био мање тегобан, јефтинији и краћи од првог, нема никакво разлога да се не изабере приступи који су ЕУ већ конвенционални ако не и стандардни. Овде полазимо од претпоставке, прво, да је новелирање државног просторног *Плана* и његовог имплементацијског *Програма* неопходно, друго, да је у томе упутно користити већи број полазишта нове европске индустријске политике, и, треће, да то може знатно допринети изради нове и боље концепције индустријализације Србије, нарочито у погледу дефинисања просторног стратешког оквира који би био заједнички и интегративан, како за опште и посебне политике које ће бити коришћене тако и за примену дефинисаних инструмената. Овакав приступ, међутим, треба примењивати условно, најмање због два разлога: прво, Србија је вишеструко мање развијена од средње развијених и највише развијених земаља ЕУ, мерено такорећи свим кључним социјалним, економским и еколошко-просторним показатељима; и друго, слично, процес деиндустријализације Србије је по својим изворима, обиму и садржају другачији од оног у

¹⁸ *Стратегија* полази, иако то није увек експлицирано на тај начин, од већег броја емпиријских увида у промашеност ранијих парадигми индустријског развоја, као и од појединих аналогних, махом новијих теоријских увида. Експлицитнија је критика неолибералног модела развоја, за кога се налази да је, на глобалном плану, а заједно с приватизацијом, довео до пропасти класичног модела „индустријске политике“, заснованог на концепту дефинисања приоритетних делатности и производњи и подршци њиховог развоја путем разних облика директних и индиректних субвенција раду и капиталу, посебно финансијских (кроз бесповратну помоћ и субвенције), затим кроз директну контролу коју врше влада и остала државна тела и институције над производњом и трговином добрима и услугама. Осим тога, овај модел је имао и већи број других негативних последица, махом индиректних, као што су подстицање корупције, нерационално коришћење јавних средстава и „инкрементално понашање“ предузетника, менаџера и радника према ужем и ширем социоекономском окружењу. На теоријском нивоу, имплицирано је да се, након пролазне фазе регресије и дезинтеграције, може се очекивати прогресивна фаза реинтеграције и обнављања. Свакако треба избећи даље одлагање, оклевање или кашњења концепта и примену нових решења индустријске политике, јер то представља опасност (*periculum in mora*), како у погледу продубљивања постојећих развојних проблема, тако и у погледу стварања нове, за сада претежно дужничке кризе. Неки аутори указују на проблем застоја у приливу страног капитала, као и на чињеницу да 95% извоза Србије [Vučković 2010], а тако и њене девизне зараде, чине производи прерађивачке индустрије, што само по себи изискује да се прибегне реиндустријализацији (према „Посткризног моделу развоја 2020“). Они такође указује на већи број неопходних мера и подршки, међу њима и на неопходност увођења селективних мера спољнотрговинског протекционизма, бар на кратак рок.

већини земаља ЕУ, што упућује на опрезност када је реч о примени новијих европских инструмената код нас. Оно што извесно треба очекивати јесте да ће процес нове индустријализације Србије бити тегобан и спор, јер у овом случају није реч само о обнављању индустријског развоја, већ управо о обнови СИМУ. Као да је реч о некаквој „Прокрустој постели“: с једне стране, Србија се у дефинисању новог модела развоја има угледати на приступе из нове индустријске политике ЕУ, нарочито у погледу интегралног територијалног управљања инвестицијама, и примењивати аналогне политике и инструменте (што је додатно потенцирано условима за пријем Србије у ЕУ), док, с друге, једва да може рачунати, бар на кратак и средњи рок, на већину финансијских, људских, институционалних и других ресурса који су неопходни за примену нових приступа, који су, мање или више сви, скупи и захтевни, и знатније ефекте могу дати само на дужи рок. Компаративне предности и конкурентска способност Србије за међународну утакмицу су запуштене, као резултат немара и промашаја у подужем периоду, и напосто није реалистично очекивати да би оне могле знатније бити побољшане у краћем периоду, а тако ни коришћење њеног територијалног капитала [Vujošević i dr. 2010b]. При том, у концепцијском, институционалном, финансијском и сваком другом погледу, још увек су неразрешена сва кључна питања, почев од питања територијалних и секторских приоритета нове политике [Savić i dr. 2004; Savić 2009; Savić 2010; Mičić i dr. 2011; Zeković 2010],¹⁹ преко потенцијалних тржишта за пласман обновљене производње, до извора средстава.

ОБНОВА СИМУ И НОВИ КОНЦЕПТ ИНДУСТРИЈСКОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

У овом делу скицирамо предлоге за дефинисање новог концепта индустријског развоја, који би уједно био једна од главних полуга обнове СИМУ у Србији.

На *кратак рок*, приоритетно је да се ојачају форуми који омогућавају стварну расправу о свим отвореним питањима развоја Србије, на начин да се направи радикалан отклон од сада доминантног облика професионалне и политичке комуникације, који се збирно описује као „систематска и организована мобилизација интереса и пристрасности, манипулација, клијентелизам и корупција“. Кораци су следећи:

- Треба прерадити све досад донете стратешке документе, укључујући и *Стратегију, План и Програм*, тако да се одустане од фингираних сценарија (типично у нашим развојним документима: „оптимистички“, „песимистички“ и „реалистички“), а да се као главни сценарио узме „изгледна европеизација Србије изван ЕУ, уз њену ограничену помоћ, и у условима продужене кризе“, те да се помно истраже могућности и ограничења развоја полазећи од тог сценарија. Чињеница је да је маневарски простор за дефинисање новог концепта развоја сужен, нарочито након 2008, па стога професионалне и политичке „мантре“ нису од користи [Vujošević 2010], већ само они концепти које је могућно аналитички односно оперативно

¹⁹ Овде такође треба поменути и питање колики је стварни маневарски простор малих и неразвијених земаља као што је Србија да, с једне стране, дефинишу независну националну индустријску политику, и то на начин да се заштите од неконтролисаног уласка транснационалних компанија (ТНК) – нарочито у рударском и енергетском сектору – то јест, да не постану колоније овог капитала, с друге. Ово представља стварну опасност, нарочито у данашњим условима тзв. казино капитализма, чему нарочито погодују недовољно регулисана тржишта, као и непостојање великог броја међународних прописа и правила помоћу којих се мале и неразвијене земље могу адекватно бранити од неконтролисаног наступа ТНК [Ковалик 2009].

евалуирати. Нарочито је важно да се ригорозно и објективно оцене, кроз погодну *ex ante* евалуацију, могући циљеви развоја, као и средства за њихову имплементацију.

- Да би се омогућио раст индустријске конкурентности Србије, приоритетно је неопходно: 1. Убрзати окончање процеса реструктурисања и приватизације привредних друштава у власништву државе, односно, дефинисати стратегију за реструктурисање прерађивачке индустрије; 2. Одредити јединствена правила конкуренције у складу с правилима европске индустријске политике (правила о неконкурентном понашању, заштити интелектуалне својине, јавним набавкама, недискриминацији, заштити потрошача, супсидијарности, државној помоћи, комплементарности, транспарентности, олакшавању прекограничне алокације, сарадњи и умрежавању, трговини итд), као и ефикасан институционални оквир за бржи економски/индустријски развој; 3. Примењивати европске принципе подршке МСП и породичног бизниса; 4. Обезбедити повољније услове за отварање нових предузећа и побољшање способности постојећих, као и све неопходне подршке; 5. Дефинисати нову иновациону политику у области индустријског развоја (у сарадњи универзитетских, истраживачко-развојних институција и „бизниса“, уз подршку релевантних државних институција), напореда с политиком којом се омогућава селективно обнављање појединих традиционалних индустрија, тако да се, укупно, дефинише нова тзв. хоризонтална алокација индустријских активности; 6. Донети програме подршке приоритетних стратешких индустријских кластера који имају потенцијал за раст; 7. Донети посебне програме за индустрију челика, обојену металургију и област неметала; 8. Прилагодити политику заштите средине захтевима бржег индустријског развоја; и 9. Прилагодити цене електричне енергије, горива, бензина, услуга информационах и комуникационих технологија (ИКТ), саобраћајних услуга и др. захтевима бржег индустријског раста.

- Хитно треба израдити конкретне модалитете у погледу: омогућавања бољег приступа финансирању и капиталу ради подршке индустријског развоја из домаће штедње, новчаних дознака из иностранства и других извора (примарно кроз разне моделе партнерства приватног и јавног сектора, бољом мобилизацијом јавних ресурса, резерви, као и „откључавањем“ тржишних, тј. приватних средстава); омогућавања повољнијих услова за СДИ (и других иностраних извора, на пример, аранжмани државе с Европским инвестиционим фондом за директну кредитну подршку МСП, улога Гарантног фонда, формирање Иновационог фонда за финансирање иновационих пројеката, трансфер иновација у МСП, настанак нових МСП, обезбеђење државне помоћи за посебне индустријске секторе – на пример, подземну експлоатацију угља, итсл); оспособљавања кадра за индустријску трансформацију; увођења јединствене развојне финансијске институције (банке, агенције, фонда и сл), која би мобилисала и усмеравала средства за финансирање стратешких индустријских пројеката; и институционално-организационог прилагођавања.

- Нове европске приступе у области индустријског развоја, које ће Србија прихватити у својој „европеизацији“, треба операционализовати до нивоа аналитичких односно оперативних категорија и супсумирати у релевантне националне стратешке документе²⁰.

²⁰ Наиме, ове категорије нису од користи када су механички преузете из одговарајућих докумената ЕУ (што је типичан случај код нас), већ само када су „преведене“ у конкретне развојне одредбе, према мери прилика у датој земљи. За детаље видети у Zeković (2007).

- У овом периоду, треба обезбедити услове за постепено напуштање концепта неолибералне економије, ка бољим и погоднијим облицима стратешког управљања. Од разних алтернативних концепата о којима се расправља на теоријској сцени, овде упућујемо на концепт „координисаних тржишних економија“ (coordinated market economies, CME), који развијају најпре поједини припадници тзв. Штокхолмске економске школе [Lindquist 2009; Hall et al. 2001]. Они пишу о разним „варијететима капитализма“, па би наречени концепт био супротстављен сада доминирајућој „либералној тржишној економији“ (liberal market economies, LME). Два система почивају на различитим начинима повезивања тржишних актера, различитим институционалним подршкама, различитим начинима привредног и другог организовања и груписања итд.

На *средњи и дужи рок* треба разрешити кључно отворено питање, које се тиче неравномерног територијалног (регионалног) индустријског развоја Србије, што треба да прати изградњу „нове промишљености“²¹ и умности“ у дефинисању развоја, односно, обнову СИМУ у Србији. Реч је о томе да се постигне равнотежа два основна просторна типа индустријског развоја у Србији [Zeković 1997; Zeković i dr. 2006; Zeković 2007], тј, концепта конкурентске просторне дистрибуције индустрије, и концепта кохезионе просторне дистрибуције индустрије. До сада је доминирала просторна концентрација и поларизација индустријског развоја, у првом реду у метрополским подучјима Београда и Новог Сада, подручју Ниша и појединим другим подручјима у европским коридорима VII и X. Оваква концентрација и поларизација настала је као резултат деловања нерегулисаног тржишта, и то успркос разним мерама регионалне политике, којима се у периоду од неколико деценија настојало на постизању регионално равномерног и територијално уравнотеженог индустријског развоја; све те политике биле су неуспешне, као и примењени инструменти, што указује на много ствари, а свакако и на то да се они имају сматрати *passé*, те да је за просторни развој и нови развојни циклус индустрије неопходно изнаћи нове приступе, политике, механизме и инструменте. Нове мере би требало да омогуће подршку другом од наведених концепата, а то је концепт територијалне кохезије и полицентричног раста. Поуздан начин да се дође до веродостојног развојног концепта ове врсте јесте да се у дефинисању концепта: прво, истражи кореспонденција националних секторских и територијалних циљева индустријског развоја; и друго, оцене могућности и ограничења развоја појединачних регионалних подручја Србије са становишта њихових укупних ресурса, територијалног капитала и расположиве планске односно управљачке подршке. У томе се свакако може поћи и од циљева државног просторног *Плана*, па треба детаљније истражити три могућа сценарија (овде прилагођено):

- Први сценарио је означен као „наставак концентрације и поларизације индустријског раста“, у београдско-новосадском метрополском подручју, нишком подручју и неколико водећих градова. Овај сценарио полази од компаративних предности тих подручја, заснованих на њиховим укупним ресурсима и територијалном капиталу (укључујући и саобраћајно-географску позицију и „институционални капитал“), а у „планско-развојном дискурсу“ подржавају га и промовишу политички саветници, консултанци за бизнис, градски лидери и већина стручњака и истраживача.

²¹ У значењу промишљања, оштроумности, промишљивости, иако има другачије значење на руском језику – појам „промышленность“ означава „индустрију“.

- „Просторна специјализација и фрагментација подручја региона и градова“ је други сценарио, на који одлучујући утицај имају међународна утакмица („глобализација“) и транзициона рецесија, и то на свим нивоима (националном, регионалном, метрополитенском и локалном). Структурни размештај нових инвестиција и запослености фаворизује гранање и специјализацију производње и услуга на изабраним посебним локацијама и одређивање и уважавање „нових“ локационих фактора на регионалном и локалном нивоу. Ови резултати у просторној организацији производе моноструктурне развојно-локационе форме, нове економске половине или „острва“ чије су локације намењене страним и домаћим инвеститорима за разне активности. Ове просторно-локационе форме обухватају атрактивне финансијско-комерцијалне центре у центрима градова, гентрификацију унутрашњих подручја већих градова или пољопривредних субурбија и постиндустријске зоне нових техно-полова и запуштених простора бивших друштвених предузећа.

- Трећи сценарио могао би се означити као „просторна поларизација“, најпре у појединим градским агломерацијама и развојним коридорима, и селективно у мањем броју других подручја, што се односи, поред индустрије, на све главне развојне процесе и њихове резултате (општи социоекономски развој, демографска кретања, улагања у коришћење ресурса, приходе, профит итд). Нема сумње да би остајање при постојећем неолибералном развојном концепту додатно продубило постојећу просторну неравнотежу и омогућило услове за остваривање управо овог сценарија [Zeković 2007].

Наведени алтернативни сценарији и политике имају различите а кључне импликације у погледу регионалне и урбане алокације и организације простора, социоекономског развоја, коришћења земљишта, квалитета животне средине итд. Оне такође имају и различите импликације у погледу просторне организације индустријских активности, у погледу њиховог макрорегионалног размештаја, просторних форми (зоне, осе, чворишта, пунктови, терминали итд), институционалних подршки итд. Ове импликације су недовољно изучене, са становишта дефинисања и вођења конкретне политике, што се у сваком случају има сматрати хендикепом, барем са становишта кратког рока. Да би се дошло до поузданих, веродостојних и израђених концепција, неопходна су додатна истраживања, дефинисање већег броја оперативних односно аналитичких сценарија и њихова *ex ante* евалуација.

Остаје отворено питање да ли у Србији има довољно политичке воље и обновитељских друштвених снага за дефинисање новог концепта индустријског развоја, односно, да ли постоји „критична маса“ актера који су спремни и способни да изведу прелазак с владајуће (неолибералне) концепције, која води у сиромаштво, ка индустријски оријентисаној концепцији, која би омогућила почетак новог развојног циклуса. Овде још једном треба нагласити да није изгледно да би нови развојни концепт могао бити дефинисан полазећи од досадашњих приступа и применом постојећег инструментаријума, већ је за стварање нове индустријске политике, која би на погодан начин комбиновала политику територијалне кохезије и политику конкурентске алокације индустрије, неопходна нова „филозофија развоја“, почев од другачијег начина сагледавања проблема (укључујући и примену нових бољих алата евалуације, на пример, „оцене просторног утицаја политика“), преко бољих облика друштвене интеракције и комуникације у одлучивању (на пример, кроз „неманипулативно убеђивање“), до радикално иновираних инструментаријума за остваривање одлука. Нарочито је отворено питање да ли постоји критична маса друштвених актера који су вољни и способни да направе отклон од партијско-

политичког странчарства и афилијантства, као „рак-ране“ србијанске политичке и економске сцене. Напоредо с тим, отворено је и питање да ли ће елите успети да се отргну од страшне себичности које показују према друштву, држави и највећем броју социјалних односно територијалних група, односно, од понашања које зна само за *pro domo sua*²².

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Boarov, Dimitrije. Hoće li biti industrije posle tranzicije. Pitanje reindustrijalizacije u Srbiji. *Republika* br. 434–435, 1–31. 8. 2008.
- Vујошевић Миодраг. Довршавање израде Просторног плана СР Србије и његово спровођење, у контексту друштвене реформе. *Билтен Урбанистичког савеза Србије*. Бр. 44 (1989): 1–7.
- Vујошевић Миодраг. Кључни проблеми просторног планирања и Просторног плана СР Србије. Београд: Републички завод за планирање (априла 1990): 1–22.
- Vučković, Vladimir. Deindustrijalizacija i reindustrijalizacija. *Blic* 9. 10. 2010.
- Vујошевић, Miodrag i Ksenija Petovar. Evropski planski diskurs i obnavljanje evropskog prostornog planiranja održivog razvoja: nekoliko pouka za jednu zemlju u tranziciji (Srbiju). *Sociologija i prostor*. Br. 2 (2010a): 173–194.
- Vујошевић, Miodrag i Nenad Spasić. Transition Changes and Their Impact on Sustainable Spatial, Urban and Rural Development of Serbia. *Sustainable Development of Towns in Serbia*. Belgrade: Institute of Architecture and Urban & Regional Planning of Serbia (2007): 1–45.
- Vујошевић, Miodrag; Slavka Zeković i Tamara Maričić. *Novi evropski regionalizam i pouke za Srbiju*, Knjiga 2, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 2014. (pred objavljivanjem)
- Vујошевић, Miodrag; Slavka Zeković i Tamara Maričić. *Novi evropski regionalizam i regionalno upravljanje u Srbiji*. Knjiga 1. Posebna izdanja 69. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, 2012.
- Vујошевић Miodrag, Slavka Zeković i Tamara Maričić. *Postsocijalistička tranzicija u Srbiji i teritorijalni kapital Srbije. Stanje, neki budući izgledi i predvidljivi scenariji*. Posebna izdanja 62. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, 2010b.
- Vујошевић Miodrag. *Teorijsko utemeljenje prostornih planova u našoh zemlji*. Specijalistički rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Prirodno-matematički fakultet, Odsek za geografiju i prostorno planiranje (jula 1991).
- Vујошевић, Miodrag. Collapse of strategic thinking, research and governance in Serbia and possible role of the *Spatial Plan of the Republic of Serbia* (2010) in its renewal. *Spatium*. No. 2 (2010): 22–29.
- Vујошевић, Miodrag. Serbia's long voyage to Europe. Spatial and environmental planning system and practice and an urge for institutional and organizational adjustments. P. Palavestra (ed.) Proceedings from the IV Swedish–Serbian Symposium. *Stockholm–Belgrade. Sustainable Development and the Role of Humanistic Disciplines*. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts, Academic Conferences, Volume CXXVI, Department of Language and Literature, Book 21, (2009): p. 49–59.
- Vујошевић, Miodrag. Tranzicija bez rasta i razvoja? Još jednom o novoj planskoj heuristici i usklađivanju razvojnih politika. Stanković Stevan, Dejan Filipović i Velimir Šećerov (ur.) *Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine*. Beograd: Geografski fakultet (2003):129–146.
- Global Europa 2050* (October 2011). http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/global-europe-2050-summary-report_en.pdf 30.10.2013.
- Закон о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године, *Сл. гласник РС* бр. 88/2010.
- Zeković Slavka i Miroljub Hadžić. Development and spatial pattern of industry in Serbia. *European Spatial Research and Policy*. Vol.13. No.2 (2006):161–180.
- Zeković, Slavka. Perspektive i politike prostorne alokacije industrije u Srbiji. *Značaj novijih evropskih dokumenata za obnavljanje strateškog mišljenja i upravljanja u Srbiji* (ured. Milorad Filipović, Miodrag

²² Подсетимо се, још средином 17. века на вратима дубровачке Већнице било је истакнуто упозорење локалним већницима: *Obliti privatorum, publica curate!*, да их увек подсећа на њихове јавне обавезе.

- Vujošević). Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu (Centar za izdavačku delatnost), IAUS, 2010:105–126.
- Zeković, Slavka. *Tehnički progres i regionalni razvoj industrije u Srbiji*. Posebna izdanja 32. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, 1997.
- Zeković, Slavka. The Influence of the European Policies of Sustainable Industrial Development in Serbian Cities. *Sustainable Spatial Development of Towns and Cities* (Ed. Miodrag Vujošević). Thematic Conference Proceedings, Volume 1. Belgrade: Institute of Architecture and Urban & Spatial Planning of Serbia (2007): 78–98.
- Ковалик, Тадеуш. У истоков современного финансового кризиса. *Белорусский экономический журнал*. Но. 1 (2009): 4-12.
- Lindqvist, Goran. Disentangling Clusters – agglomeration and proximity effects. Stockholm School of Economics (2009): 66.
- Lisbon – revisited – Finding a New Path to European Growth. EPC (2004) updated 29 January 2010.
- Lisbon – revisited – Finding a New Path to European Growth*. Working Paper. EPC (2004).
- Mićić, Vladimir i Zeremski, Aleksandaar. Deindustrijalizacija i reindustrijalizacija privrede Srbije. *Industrija*. Br. 2 (2011).
- Mission Growth: Europe at the Lead of the New Industrial Revolution*. Enterprise and Industry. EC, 2012. http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/mission-growth/index_en.htm
- Национални план регионалног развоја 2014-2020.године. Развој региона Србије путем партнерства (Нацрт)*. Београд: Министарство регионалног развоја и локалне самоуправе (Октобар 2013).
- Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011–2020. године, Влада РС, октобар 2010.
- Report on the Member States industrial competitiveness performance*. Enterprise and Industry, EC (2012).
- Стратегија и политика развоја индустрије Србије за период 2011–2020*. Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије. Републички завод за развој. 2011.
- Savić, Ljubodrag i Slavka Zeković. Industrial EU policy – a lesson for the countries in transition, in *Strategic framework for the sustainable development of Serbia*. Belgrade: IAUS, 2004.
- Savić, Ljubodrag. Reindustrijalizacija kao osnov novog modela razvoja, Ekonomsko-socijalna struktura Srbije – Učinak prve decenije tranzicije. Beograd: Naučno društvo ekonomista Srbije, Akademija ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet, 2010.
- Savić, Ljubodrag. Srpska industrija za dvadeset prvi vek. *Industrija*. Br.1 (2009).
- The Europe 2020 Strategy*. Council recommendation of EC on broad guidelines for the economic policies of the Member States and of the Union. Part I. Integrated Guidelines (Guidelines 6). EC (27.4.2010).
- Уредба Владе РС о Програму имплементације ПППС 2011–2015. године, *Сл. гласник РС*, бр.102/2011.
- Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2013. годину (*Сл. гласник РС*, бр. 62/2013)
- For a European Industrial Renaissance*. European Commission (22. January 2014).
- Hall, Peter. A. and Soskice, David. *Varieties of capitalism*, Oxford: Oxford University Press (2001).
- Hofbauer, Hannes. *Proširenje EU na Istok. Od Drang nach Osten do periferije EU integracije*. Beograd: Filip Višnjić (2004).

THE ROLE OF NATIONAL SPATIAL DEVELOPMENT STRATEGY AND NATIONAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT STRATEGY IN THE RENEWAL OF STRATEGIC THINKING, RESEARCH AND DEVELOPMENT IN SERBIA

MIODRAG VUJOŠEVIĆ

Institute of Architecture and Urban and Spatial Planning of Serbia, Bulevar kralja Aleksandra 73/II, Beograd, Srbija
misav@iaus.ac.rs

SLAVKA ZEKOVIĆ

Institute of Architecture and Urban and Spatial Planning of Serbia, Bulevar kralja Aleksandra 73/II, Belgrade, Serbia
slavka@iaus.ac.rs

SUMMARY: Despite a large number of strategic documents that have been adopted recently in Serbia, it is still missing implementable strategies (“exit strategies”) for resolution of its key developmental problems, also including increasing regional development differences and the crisis of industrial development. The *Spatial Plan of the Republic of Serbia 2010–2014–2020*, adopted in 2010, contained also a part on industrial development, further elaborated in its implementation *Programme*. Even more ambitious concept of re-industrialization was defined in *Industrial Development Strategy and Policy of Serbia for the period 2011–2020* (2010). Neither of them, however, stipulated appropriate implementation devices, especially regarding institutional and organizational arrangements needed for the mutual harmonization of sectoral and regional policies. This in the first place applies to the growing regional development differences between the metropolitan area of Belgrade and Novi Sad, and concomitant lagging behind of almost all other regions of Serbia. It is still debatable whether these documents may contribute to the renewal of strategic research, thinking and governance, now being in crisis over a longer period.

KEY WORDS: sustainable spatial development; industrial development; increase of regional development differences; renewal of strategic research, thinking and governance; new European approaches

1. Миодраг Вујошевић
Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Булевар краља Александра 73/II,
11000 Београд
Email: misav@iaus.ac.rs
Tel. 011 3370091 32073338

Рођен 1950. Дипломирао 1975. на Економском факултету УБ, смер Економске статистике и кибернетике. Магистрирао 1993. и докторирао 1997. на Географском факултету УБ, у области просторног планирања. Запослен у Институту за архитектуру и урбанизам Србије од 1994. Научни саветник, председник Научног већа и члан Управног одбора Института. Специјалност: компаративна теорија и општа методологија планирања; одрживи развој; теорија и општа методологија планирања периода транзиције; регионално планирање; евалуација и имплементација планских одлука; и интеграција Србије у европске схеме и документе одрживог развоја. Објавио преко 200 научних и стручних радова, у националним и међународним часописима, монографијама, тематским зборницима, међународним научним скуповима и др. Учествовао у преко 20 научних пројеката, националних и међународних, и руководио већим бројем пројеката и потпројеката. Руководилац тима из Србије у међународном пројекту *TURaS*. Члан научних одбора већег броја међународних научних скупова. Главни и одговорни уредник међународног часописа *SPATIUM*. Међународни експерт од 1981. Одржао велики број предавања по позиву.

2. Славка Зековић
Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Булевар краља Александра 73/II,
11000 Београд
Email: slavka@iaus.ac.rs
Tel. 011 3370091 32073338

Рођена 1959. Дипломирала 1982. на Природно-математичком факултету УБ, Одсеку за просторно планирање. Магистрирала 1988. и докторирала 1995., на Географском факултету УБ, у области регионалне индустријске политике у Србији. Запослена у Институту за архитектуру и урбанизам Србије од 1994. године. Научни саветник, члан Научног већа и Управног одбора Института. Специјалност: планирање индустријског развоја; регионални развој; урбана економија; и управљање грађевинским земљиштем. Објавила преко 170 научних и стручних радова, у националним и међународним часописима, монографијама, тематским зборницима, међународним научним скуповима и др. Учествовала у двадесетак научних пројеката, националних и међународних, и руководила потпројектима у неколико пројеката. Члан научних одбора међународних научних скупова (преко десет). Одржала велики број предавања по позиву.